

İKV DEĞERLENDİRME NOTU

AVRUPA PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE
ZORUNLU DİN DERSİ UYGULAMASI

Derya Kap
İKV Uzman Yardımcısı

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI

AVRUPA PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE ZORUNLU DİN DERSİ UYGULAMASI

Derya Kap, İKV Uzman Yardımcısı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) 16 Eylül 2014 tarihli zorunlu din dersinin mevcut içerikle uygulanamayacağına dair hükmü, Türkiye'de din dersi tartışmalarını tekrar gündemin üst sıralarına taşıdı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 1924 yılında yürürlüğe girmesinden bu yana, din eğitimi ve öğretimi, Türkiye'de laiklik tartışmaları ekseninde ele alınan en önemli tartışma konularından birini oluşturmayı sürdürüyor.

Türkiye'de zorunlu din dersi uygulamasının hukuki temelini, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun din öğretiminin örgün eğitim kurumlarında devletin gözetim ve denetimi altında verilmesi ilkesi ile 1982 Anayasası'nın 24'üncü maddesi oluşturuyor. Anayasal bir zorunluluk temelinde ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan din derslerinin içeriğine ve dersin zorunluluğuna yönelik itirazlar, son yıllarda yerel mahkemeler ve AİHM'ye taşındı. Zorunlu din dersi uygulaması, bazı velilerin bu derslerde kendi inançlarına yeterince yer verilmediği ve bu nedenle eğitim haklarının ihlal edildiği iddiasıyla toplumsal ve hukuki bir soruna dönüştü. Bugün gelinen aşamada, 1982 yılından bu yana 12 yıllık temel eğitimin 9 yılında okutulan zorunlu dersler arasında yer alan Din Kültürü ve Ahlak bilgisi (DKAB) dersinin devamı yönündeki talepler ile buna karşı çıkanların oluşturduğu farklı görüş açıları arasında henüz bir uzlaşmaya varılabilmemiş değil. Son olarak Başbakan Ahmet Davutoğlu 23 Kasım 2014'te Tunceli'de yaptığı konuşmada bu konuya da değindi ve şunları söyledi: "Alevi veya başka din mensubu vatandaşlarımıza dönük tahkir, aşağılamaya ilişkin tek cümle olsa bunu hepimize yapılmış bir hakaret olarak görürüz ve bunu kabul etmeyiz. Alevilikle ilgili daha anlatımlı bilgi de olmalı bence bunlar da tek tek incelenecek. Bu müfredat daha da zenginleştirilecek." Dolayısıyla siyasi iktidarın yaklaşımında, zorunlu DKAB dersi uygulamasının devam etmesi, ancak içeriğinde bazı iyileştirmeler yapılması gibi bir eğilim gözlemleniyor.

Genel Tespitler

- ✓ Laiklik ilkesi nedeniyle, devletin gözetimi ve denetiminde sürdürülen din eğitimi ve öğretimi, Türkiye'de en hassas tartışma konularından biri oluşturuyor.
- ✓ Türkiye'de din eğitimi ve öğretimi konusundaki değişiklikler, siyasi iktidarların laiklik anlayışlarına göre şekillendi. 1920'lerden 1950'li yıllara dek dine mesafeli Tek Parti iktidarında din dersleri kaldırılırken; 1950'li yıllardan sonra çok partili hayata geçilmesi ile din dersleri seçmeli oldu; 1980 darbesinin ardından 1982 Anayasası ile din dersleri zorunlu hale getirildi.
- ✓ Zorunlu din dersinden muafiyet imkânı, sadece Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'de yaşayan azınlıklar ve diğer Müslüman olmayan öğrencilere tanınıyor.
- ✓ Zorunlu din derslerini, bazı velilerin din öğretimi ve eğitimi açısından yetersiz bulması; diğer velilerin ise din derslerinin zorunlu olmasına karşı çıkararak konuyu Türkiye'de ve AİHM'de yargı sürecine taşımaları, uygulamanın toplumsal talepleri karşılayamadığını gösteriyor.
- ✓ AİHM, zorunlu din dersi konusunda aldığı kararlarda, Türkiye'de hâkim olan dinsel çeşitliliğin dikkate alınmadığını; Alevi inancına sahip topluluğun "eğitim hakkının ihlal edildiğini" ve mevcut içerikle zorunlu din dersinin uygulanamayacağına hükmetti.
- ✓ Din dersleri konusunda geniş bir çeşitliliğin olduğu AB ülkelerinin bazılarında din dersleri zorunlu iken; diğerlerinde seçmeli ya da içeriği karşılaştırmalı din eğitimi şeklinde olabiliyor.
- ✓ Zorunlu din dersi konusundaki ihtilafın çözümüne yönelik ilk seçenekten biri, zorunlu din dersinin kaldırılması ve dersin seçmeli olması iken; diğeri zorunlu din dersinin muafiyete izin verecek şekilde sürmesi.
- ✓ Gelinen aşamada, DKAB dersinin zorunlu olarak devam edeceği, ancak içeriğinde özellikle Alevi inanç grubunun görüş ve inançlarını dikkate alacak şekilde bazı düzenlemeler yapılacağı gözlemlenmektedir.

Türkiye’de Din Derslerinin Tarihçesi

Türkiye’de zorunlu din dersi konusunun hukuki boyutu ve geleceği hakkında sağlıklı bir değerlendirmenin yapılabilmesi, bugüne kadar gelinen süreçte kaydedilen aşamaların bilinmesini gerektiriyor. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarından itibaren en hassas tartışma konularından birini oluşturun laiklik ilkesi nedeniyle, din eğitimi ve öğretimi her zaman devletin gözetimi ve denetiminde sürdürüldü. Bununla birlikte, siyasi iktidarların laiklik anlayışlarındaki değişimler, din derslerinde yaşanan dönüşümleri doğrudan etkiledi. Bu doğrultuda, dine mesafeli tek parti iktidarında 1920’li yılların sonundan 1950’li yıllara dek din dersleri müfredat programlarından tamamen çıkarılırken; 1950’lerden itibaren seçmeli din dersi uygulamasına geçildi ve son olarak 1982 Anayasası ile din dersi zorunlu hale getirildi.

Türkiye’deki din eğitimi ve öğretimine ilişkin temel düzenleme, Tevhid-i Tedrisat olarak bilinen yasaya dayanır. Din eğitiminin örgün eğitim kurumlarında devletin gözetim ve denetimi altında verilmesi ilkesine dayanan ve 1924 yılında çıkarılan Kanun ile medreseler kapatıldı. 1928 yılında laiklik ilkesinin anayasaya konmasını takiben, örgün öğretim kurumlarında, “Din Bilgisi” dersi 1948 yılına dek ders programlarından çıkarıldı ve din eğitimi veren bütün eğitim kurumları kapatıldı. Bu tarihten itibaren, din eğitimi ve öğretimi meselesi, Türkiye’de önemli tartışma konularından biri oluşturdu ve din derslerine ilişkin tartışmalar günümüze kadar süregeldi¹.

Din eğitimi ve öğretimine mesafeli yaklaşan tek parti iktidarı, 1948 yılından itibaren ‘Din Bilgisi’ derslerine müfredatta tekrar yer verdi. 1950 ile 1981 yılları arasında ise, örgün öğretim kurumlarında seçmeli din dersi ile ilgili değişik uygulamalar hayata geçirildi. 1974’ten itibaren Din Bilgisi derslerine ilave olarak, okullarda zorunlu Ahlak Dersleri uygulamaya kondu.1980 askeri darbesinin ardından da, 1982 Anayasası ile ilk kez din öğretimi anayasal bir güvenceye kavuştu. Din eğitimi ve öğretiminin devletin kontrolünde gerçekleşmesi amacıyla Anayasasının 24’üncü maddesiyle din eğitimi ve öğretiminin zorunlu hale getirilerek, bugünlere gelindi.

1982 yılından bu yana örgün eğitim kurumlarında ilköğretim 4’üncü sınıftan itibaren ortaöğretimin son sınıfına kadar Din Kültürü ve Ahlak bilgisi (DKAB) dersi zorunlu dersler arasında yer alıyor. 2000 sonrası dönemde ise din eğitimi alanında yeni politikalar izlendi ve ciddi bir dönüşüm geçiren DKAB dersine 2010 yılında yapılan değişiklik ile farklı inançların öğretimi eklendi. 2012 yılında ise, 12 yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçilmesi ile birlikte, 1982’den itibaren zorunlu olarak ilköğretim 4’üncü sınıftan 12’inci sınıfa kadar okutulan DKAB dersi yanında, din eğitimi ile ilgili yeni dersler öğretim programlarına dâhil edildi. (Bkz. Tablo 1)

¹Mehmet Günaydın,“Zorunlu Din Öğretimi Meselesine Yaklaşımlar: Tarihi Sürece Bakış ve Değerlendirmeler”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 9 sayı: 17, Ocak-Haziran, 2011.s.173-176

Tablo 1: Türkiye’de Din Derslerinin Tarihçesi

Yıllar	Din Dersleri - seçmeli/zorunlu
1924-1927: Zorunlu Din Dersi Dönemi	İlkokul, Ortaokul: “Din Dersi” - Zorunlu Lise : Din Dersi yok
1927-1946 Din Derslerinin Kaldırıldığı Dönem	İlkokul, Ortaokul, Lise: Din Dersi yok
1948- 1982: Seçmeli Din Dersi Dönemi	İlkokul,Ortaokul, Lise: Din Dersi- Seçmeli İlkokul,Ortaokul, Lise: Ahlak Dersi (1974) Zorunlu
1982- 2014: Zorunlu Din Dersi Dönemi	a. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi”- Zorunlu b. Seçmeli Din dersleri (2012) Kur’an-ı Kerim Hz. Muhammed’in Hayatı Temel Dini Bilgiler

Kaynak: “Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri: İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, İlke Yayınları: 6 Araştırma Raporları: 5, İstanbul, 2013.

Anayasal Bir Gereklilik Olarak Zorunlu Din Dersi

1982 Anayasası ile birlikte gündeme gelen zorunlu din dersi uygulamasının hukuki temeli, halen uygulanmakta olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu’un din eğitiminin örgün eğitim kurumlarında devletin gözetim ve denetimi altında verilmesi ilkesi ile 1982 Anayasası’nın 24’üncü maddesinde “Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır” ifadesine dayanıyor. Bu madde, devletin din eğitimi alanındaki denetlemeci rolünü koruduğuna ve din öğretiminin esas alınarak DKAB dersinin zorunlu olarak okutulması ilkesinin benimsendiğine işaret ediyor.

DKAB dersi, 1982 yılına kadar seçmeli olarak okutulan “Din Dersi” ile zorunlu dersler arasında yer alan “Ahlak Bilgisi” dersinin birleştirilmesiyle ortaya çıktı. Zorunlu din dersinden muafiyet imkânı, Lozan Antlaşması’na göre, Türkiye’de yaşayan azınlıklar ve diğer Müslüman olmayan öğrencilere tanınıyor². Diğer bir deyişle, DKAB Türkiye’de sadece Müslüman öğrencilerin alması gereken zorunlu bir ders niteliğini taşıyor. Bu nedenle, ağırlıklı olarak Sünni inancın öğretilmesine odaklanan DKAB dersleri, Alevi inancına mensup öğrenciler için de zorunlu. 4’üncü sınıftan itibaren 12’nci sınıfa kadar, 12 yıllık temel eğitimin 9 yılında okutulan ve toplam 1086 sayfadan oluşan DKAB ders kitaplarında Alevilik-Bektaşılık inancına ayrılan yer 16sayfa ile sınırlı³. Ayrıca, DKAB kitaplarında, ağırlıklı olarak Sünni İslam anlatılırken; tasavvufi yorumlar içinde Alevilik-Bektaşılık’e sadece 8 sayfa ayrılıyor. İçeriği bu şekilde belirlenen ve temel eğitimde 9 yıl devam eden DKAB dersleri, bazı veliler tarafından din öğretimi ve eğitimi açısından yetersiz bulunuyor. Buna karşın, bazı veliler ise zorunlu din dersine karşı çıkarak konuyu yargı sürecine taşıyorlar. Farklı talepleri karşılamak amacıyla, 2007 yılında

²İlhan Yıldız, “Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi: Zorunlu Mu Kalmalı, Yoksa Seçmeli Mi Olmalı?”, *Tünav Bilim Dergisi*, Yıl: 2009, Cilt:2, Sayı:2, Sayfa:243-256.

³“İçerik Sünni İslam ağırlıklı, Zorunlu Din Dersi Kitapları”, Nuran Çakmakçı, *Hürriyet*, 23 Eylül 2014, <http://cep.hurriyet.com.tr/detay/27256718>, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2014.

yayınlanan yeni müfredatla, DKAB dersinin içeriğinin “din kültürü” dersi olarak düzenlenmesi amaçlandı; ancak, söz konusu değişiklikler konunun yerel mahkemelerde ve AİHM nezdinde yargı sürecine taşınmasını önleyemedi.

Zorunlu Din Dersi Konusunda AİHM’in Yorumu

Hukuki bir ihtilafa dönüşen zorunlu din dersi, bir insan hakları meselesi olarak ele alındığında, AİHM’nin konuya ilişkin olarak aldığı kararlar önemli bir referans oluşturuyor. İnsan haklarına uygun olarak, zorunlu din dersinin nasıl olması gerektiğine dair tartışmalarda AİHM’nin DKAB dersi ile ilgili olarak aldığı iki karar bulunuyor. AİHM, 2007 yılında “**Hasan ve Eylem Zengin-Türkiye**” davasında, zorunlu DKAB dersinde Türkiye’de hâkim olan dinsel çeşitliliğin dikkate alınmadığını; Alevi inancına sahip topluluğun “eğitim hakkının ihlal edildiğini” ve ihlalin sebebinin Türkiye’deki eğitim sisteminden kaynaklandığına hükmetti⁴. Bu karar doğrultusunda Türkiye, DKAB ders kitaplarında bazı değişiklikler yaptı ve “seçimlik” adı altında yeni din dersleri koydu. Söz konusu değişikliklere rağmen, konuyla ilgili tartışmalar ve hukuki ihtilaf devam etti. AİHM, zorunlu din dersi konusunda bu yılın Eylül ayında “*Mansur Yalçın ve Diğerleri-Türkiye*” davasında da benzer şekilde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) eğitim hakkıyla ilgili maddesinin ihlal edildiğine ve mevcut içerikle zorunlu din dersinin uygulanamayacağına hükmetti. AİHM ayrıca, 1982 Anayasası’ndaki laiklik ilkesine atıfta bulunarak, devletin din alanında yaptığı düzenlemelerin “tarafsız ve adil olması gerektiğine” işaret etti.

AB Ülkelerinde Zorunlu Din Dersi Uygulaması

Türkiye’de zorunlu din dersi tartışmalarına katkıda bulunması amacıyla, AB’nin din eğitimine ilişkin pratikleri değerlendirildiğinde, AB’de bu konuda tek bir uygulama olmadığı görülüyor. 28 AB üyesi ülkenin her birinin, din dersi uygulaması söz konusu ülkelerin siyasal ve kültürel gelenekleri ile yakından bağlantılı⁵. Bu açıdan bakıldığında, AB ülkelerinde geniş bir çeşitliliğin olduğu görülür. AB mevzuatında da din eğitimi ve öğretimini düzenleyen ortak bir hüküm mevcut değil. Dolayısıyla, konuya ilişkin değerlendirmeler, insan hakları ve üye ülkelerin iç hukukuna göre şekilleniyor. Bazı ülkelerde din dersleri zorunlu; bazılarında seçmeli ya da içeriği karşılaştırmalı din eğitim şeklinde olabiliyor⁶.

AB’de din eğitim ve öğretiminin temel dayanağını oluşturan bu hususların yanında, her ülkenin müfredatında o ülkede baskın olan dine ağırlıklı olarak yer verilebileceği, AB uygulamaları ve AİHM içtihatlarında genel olarak kabul gören bir yaklaşımdır. Ancak bu yaklaşım, toplumdaki diğer din, mezhep ve inançların da yansıtılmasını gerektirir. Türkiye ve AB üye ülkeleri arasında zorunlu din dersi konusunda yapılacak bir değerlendirmede vurgulanması gereken son nokta, Türkiye’de okullarda “din öğretiminin” yapılmasına karşın; AB ülkelerinin çoğunda “din eğitimi” programının uygulanıyor olması.

⁴<http://www.aihmiz.org.tr/?q=tr/content/zengin-karari>

⁵Talip Küçükcan, “Zorunlu Din Eğitimine AB modeli”, 14 Eylül 2007,

<http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=12110&q=zorunlu-din-egitimine-ab-modeli>, Erişim Tarihi: 19 Ekim 2014.

⁶“Avrupa’da, Din Standart Bir Ders”, *Bugün*, 18 Eylül 2014, Erişim Tarihi: 19 Ekim 2014.

<http://www.bugun.com.tr/son-dakika/-avrupada-din-standart-bir-ders--haberi/1263262>

“Din öğretimi” kavramı bilgilendirmeye işaret ederken; “din eğitimi” kavramı belirli bir dinin ve inanç sisteminin ibadetleri hakkında bilgi aktarımını ifade eder. Bu çerçevede, din öğretimini esas alan zorunlu bir din dersi, “genel kültür” dersi mahiyetinde olmalı ve ülkede mensubu bulunmayanlar dâhil olmak üzere tüm dinler ve inanç sistemleri hakkında bilgi vermelidir. Buna karşın, din eğitimi esasında şekillenen bir din dersi ise, isteğe bağlı olmalı ve belirli bir din veya mezhebi yansıtabilmelidir. Türkiye’den farklı olarak, AB ülkelerinde, devlet okullarının çoğunda din eğitimi esasında okutulmakta olan din dersleri seçmelidir. Bunun yanı sıra, bazı AB ülkelerinde dinî cemaatler tarafından işletilen okullarda devlet okullarının müfredatından bağımsız olarak din eğitimi verilebilmektedir. Örneğin, İngiltere Fransa’daki kilise okullarında din eğitimi zorunludur ve bu okullarda bağlı olunan mezhebe göre din eğitimi sağlanmaktadır.

Zorunlu Din Dersi Uygulamasının Geleceği

Türkiye’de yerel mahkemelerde açılan davalar ve AİHM nezdinde yapılan başvuruların ardından gelen mahkûmiyet kararları, zorunlu din dersi uygulamasının toplumsal talepleri karşılayamadığını ve konu hakkında değişikliğe gidilmesi gerekliliğini ortaya koyuyor. Bu noktada, Türkiye’de zorunlu DKAB dersi uygulamasında sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik iki seçenek bulunuyor: zorunlu din dersinin kaldırılması ve DKAB dersinin “seçimli ders olması” ya da “zorunlu din eğitiminin muafiyete imkân verecek şekilde müfredatta değişikliğe giderek sürmesi”. Zorunlu din dersi yerine, “seçimli ders” uygulamasının, özgürlükler düzeni bakımından daha yerinde olacağını savunanlar olduğu gibi⁷; zorunlu din dersinin sürmesini destekleyen geniş bir kesim de bulunuyor.

İlk görüşü savunanlara göre, Anayasa ve yasal değişikliklerle dersin seçmeli olması ya da müfredattan tamamen çıkarılması sorunu çözüme kavuşturur. Bu durumda, Anayasa’nın 24’üncü maddesinde değişiklik yaparak, 1961 Anayasası’nda olduğu gibi, din derslerinin seçimlerlik ders haline getirmek mümkün olabilir. AİHM kararlarında da belirtildiği gibi, zorunlu din dersi uygulanmasının devamı halinde, dersin “Din Kültürü” dersi olup, tüm dinlere ve inanma biçimlerine eşit mesafeden bakabilmesi gerektiği vurgulanıyor.

Toplumda ihtiyaç olan din eğitiminin devlet kontrolü altında ve laiklik ilkesine uygun bir şekilde verilmesini destekleyenler tarafından dinler hakkında bilgi veren bir dersin müfredatta bulunması ve zorunlu olmasının makul olduğunu savunan diğer görüşe göre ise, birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, din dersinin zorunlu olması AİHM içtihatlarına aykırı değil. Bu anlamda, Türkiye’de ilk ve ortaöğretim okullarının müfredatında bulunan zorunlu DKAB dersi hem bilimsel hem de toplumsal ve özel şartlar açısından gereklidir. Bu görüşü savunanlar, dersin içeriğinin AİHS’ne uygun olması durumunda, muafiyet getirmenin bir anlamı olmadığını kaydediyorlar. DKAB dersinin zorunluluğundan ziyade, dersin din hakkında bilgi vermeye yönelik bir biçime kavuşması ve Alevilerin de taleplerini dikkate alacak şekilde içeriğinin yeniden gözden geçirilmesi ile sorunun çözüleceğini kaydediyorlar⁸.

⁷Levent Köker, “Yeni Anayasa Taslağı Bağlamında Türkiye’de Din-Devlet İlişkileri”, 11 Aralık 2013, <http://levantkoker.blogspot.com.tr/2013/12/yeni-anayasa-taslagi-baglaminda.html>, Erişim Tarihi: 19 Ekim 2014.

⁸Bekir S. Gür, “Kemalizm Sorunu Olarak Zorunlu Din Dersleri”, *Star*, 23 Eylül 2014, Erişim Tarihi: 19 Ekim 2014.

Tüm bu değerlendirmelerin sonunda gelinen aşamada, toplumun büyük bir kesiminde zorunlu din dersinin sürmesi yönünde genel bir eğilimin olduğu görülüyor. AİHM hükümleri ile toplumda konuya ilişkin farklı yaklaşımlar birlikte değerlendirildiğinde, zorunlu din öğretiminin devamı yönündeki talepler ile buna karşı çıkanlar arasında bir uzlaşma sağlanmasının gerekliliği ortaya çıkıyor. Bu uzlaşmanın sağlanamaması durumunda, zorunlu din dersi konusundaki tartışmaların sürmesi kaçınılmaz. Türkiye’de zorunlu din dersinin kaldırılmayacağına dair hükümet yetkilileri tarafından yapılan açıklamalar sebebiyle, gerçekleşmesi en güçlü seçenek, içeriği AİHM hükümleri çerçevesinde belirlenen ve zaman içerisinde müfredatta değişikliğe gidilmesine olanak verecek şekilde, zorunlu din dersi uygulamasının ilk ve ortaöğretim kurumlarında sürmesi yönünde.